

prison system. But in the long process of reforming some of them lost their relevance, since the activities of bodies that are in a State of liquidation.

However, before the end of this process of elimination, we have to refer to them. Therefore a special challenge for today is the structure and content of criminal-executive legislation, including the basic provisions, which are regulated according to these sources.

Issues of criminal-executive legislation are devoted to the many works of scholars and practitioners, because in the process of State development it undergoes permanent changes.

In Ukraine the establishment of management bodies in the prison system, they go under another jurisdiction, their elimination, as legitimizing their activities requires monitoring of the sources of legislation.

The article made an analysis of the legislation in the field of the management of the prison system. Investigated the essence of criminal-executive legislation, defined his job in market conditions. Substantiation of that particular problem is the structure and content of criminal-executive legislation, including the basic provisions, which are regulated according to these sources.

The aim of this work performs a comprehensive analysis of current Criminal-Executive legislation in the sphere of management authorities and penitentiary institutions, which will organize the sources of this legislation and to facilitate the settlement of Criminal-Executive relations.

Regulation of legal relations the prison system must be pursued to maximize the implementation of the recommendations of the European Committee for the prevention of torture or inhuman, or degrading treatment or punishment, the practice of the European Court of human rights against the Ukraine and other countries, the recommendations of the Committee of Ministers of the Council of Europe.

A promising area of research advocates monitoring the sources of legislation and the settlement of their systems for the purpose of proper supervision and control by the authorities and penitentiary institutions and ensuring criminal enforcement policy.

Key-word: *management; criminal-executive legislation; prison system; supervision; control; penitentiary institution.*

*Левенець Анна Євгенівна,
кандидат психологічних наук,
старший викладач кафедри
практичної психології Інституту
кримінально-виконавчої служби*

ПСИХОЛОГІЧНІ ЗАСОБИ ПІДВИЩЕННЯ ПРОФЕСІЙНО- ПСИХОЛОГІЧНОЇ СТІЙКОСТІ ПРАЦІВНИКІВ ПЕНІТЕНЦІАРНИХ ЗАКЛАДІВ

Дана стаття присвячена аналізу поняття «професійно-психологічна стійкість». З'ясована структура професійно-психологічної стійкості, визначено

перелік професійних стресорів діяльності працівників пенітенціарних закладів. Виділена система взаємопов'язаних компонентів професійно-психологічної стійкості пенітенціаристів (ціннісно-смысловий, рефлексивний, мотиваційно-поведінковий, емоційний), розроблена методологія психолого-педагогічної програми підвищення професійно-психологічної стійкості працівників пенітенціарних закладів.

Ключові слова: психологічна стійкість; професійно-психологічна стійкість; працівники пенітенціарних закладів; професійно-психологічна підготовка; психологічний тренінг.

Данная стаття посвящена анализу понятия «профессионально-психологическая стойкость». Исследована структура профессионально-психологической стойкости, выяснено перечень профессиональных стрессоров деятельности работников пенитенциарных учреждений, определена система взаимосвязанных компонентов профессионально-психологической стойкости пенитенциаристов (ценностно-смысловой, рефлексивный, мотивационно-поведенческий, эмоциональный), разработана методология психолого-педагогической программы повышения профессионально-психологической стойкости сотрудников пенитенциарных учреждений.

Ключевые слова: психологическая стойкость; профессионально-психологическая стойкость; сотрудники пенитенциарных учреждений; профессионально-психологическая подготовка; психологический тренинг.

Постановка проблеми. Неперервна низка надзвичайних стресових подій ХХ і ХХІ століття сформувала умови, коли тривожність та психологічна нестійкість стали характерним станом сучасної людини. Розвиток інформаційних технологій, прискорення темпу життя, поява нових вимог до людини на ринку праці у гострих конкурентних умовах, зростання глобалізації різних сфер економіки та соціального життя призвели до виникнення складновирішуваних життєвих проблем. Часто людина стає нездатною змінити ситуацію на краще у зв'язку з власною психологічною нестійкістю, що призводить до порушення її життєвого світу, погіршення результатів діяльності.

Особливо нагальною проблемою психологічної стійкості набуває у сферах діяльності, де стійкість до стресу є невід'ємною вимогою до

особистості працівника у різних сферах професійної діяльності.

Працівники пенітенціарних закладів знаходяться у постійній взаємодії із засудженими, піддаються ризику як психологічному (психологічні травми, психологічна дестабілізація особистості під впливом стресів та емоційно-психологічних перевантажень, морально-психологічна деформація та ін.), так і фізичному (загроза для життя та здоров'я персоналу). Щорічно Державною пенітенціарною службою України фіксується значна кількість випадків проявів агресії та ауто агресії засудженими, демонстрації непокорності адміністрації, масові заворушення, захоплення заручників, напад на громадян та співробітників служби, нанесення шкоди оточуючим та ін., що впливає на психологічний стан пенітенціаристів та відображується у результативності їх діяльності.

Аналіз професійної діяльності працівників правоохоронних органів та пенітенціарної системи засвідчує, що ефективність виконання службових обов'язків в значеній мірі пов'язана із ступенем їх загальної професійної та спеціальної підготовки, психолого-педагогічної компетентності. Досягнення професіоналізму як високої ефективності виконання професійної діяльності у акмеологічному аспекті пов'язано не тільки з набуттям професійної майстерності, але й з розвитком й формуванням важливих професійно-психологічних якостей (Деркач А. А., 2007). Тому **метою статті** є дослідження психологічних засобів підвищення професійно-психологічної стійкості працівників пенітенціарних закладів.

Завданнями статті є: аналіз та узагальнення поняття «стійкість», «психологічна стійкість», «професійно-психологічна стійкість», з'ясування структури професійно-психологічної стійкості як системи взаємопов'язаних компонентів, визначення змісту професійної психологічної підготовки працівників пенітенціарних закладів та принципів її організації, дослідження методології та якісного змісту системи професійних тренінгів пенітенціаристів.

Виклад основного матеріалу. Поняття «стійкість» у різних джерелах різняться своїми змістовими характеристиками. Згідно етимологічних словників у семантичний простір даного терміну входять поняття: стабільність, надійність, постійність, опірність, твердість, міцність. Стабільність (від лат. *stabilis* – стійкість, постійність) визначають як здатність системи функціонувати без зміни власної структури та знаходитись у рівновазі. Надійність – здат-

ність системи зберігати необхідну якість функціонування в різних умовах роботи.

Отже, стійкість, з одного боку є здатністю системи зберігати свою цілісність в різних, зокрема й дестабілізуючих, умовах функціонування, з іншого – необхідна мінливість для забезпечення стандарту вирішення завдання. Таким чином, використання терміну «стійкість» закладається межами двох протилежних парадигм – постійність та мінливість. У психології ця двозначність пояснюється складністю людського буття, коли одночасно індивід є константною системою властивостей, й в той же час знаходиться в процесі постійної видозміни в процесі адаптації до навколишнього середовища.

У працях Л. І. Божович, Л. С. Виготського, О. М. Леонтєва, С. Л. Рубінштейна стійкість представлена як стан системи у рівновазі, який зберігається через протидію зовнішнім і внутрішнім факторам, що намагаються її порушити. Разом із тим ученими наголошується цілеспрямований, самокорекційний, адаптаційний характер функціонування системи у середовищі, в якій відбуваються процеси самоорганізації, самопланування, самоконтролю.

У психології розробляється значна кількість варіантів використання терміну «стійкість»: психологічна стійкість, психічна стійкість, нервово-психічна стійкість, особистісна стійкість, емоційна стійкість, помехостійкість, стресостійкість, конфліктостійкість, професійно-психологічна стійкість, морально-психологічна стійкість, толерантність та ін.

Більш поширеним у використанні є термін «психологічна стійкість». Є. П. Крупник визначає психо-

логічну стійкість як мінливу рівновагу всіх особистісних структур, що свідчить про гнучкість та пластичність їх «психічного матеріалу», про здатність індивіда до самоорганізації та саморегуляції власної поведінки. Л. І. Божович наголошує на значенні для психологічної стійкості спрямованості та самооцінки, що включає в себе уявлення людини про себе та оцінку свого рівня загального розвитку, потенціалу духовності, фізичних ресурсів та ін. В. Е. Чудновський при розгляді морального аспекту стійкості визначає два способи поведінки: підлаштування до ситуації та перетворення обставин цієї ж ситуації. Необхідність здійснення морального вибору вимагає потреби діяти на максимумі активності та одночасного збереження особистісного «Я» від виконання аморальних вчинків (порушення закону, зради власним принципам, порушення слова та ін.).

У науковій школі Д. М. Узнадзе (О. С. Прангішвілі, В. Г. Норакідзе, Ш. О. Надирашвілі) психологічна стійкість пов'язується з фіксованими смисловими установками, що відображають провідне ставлення особистості до дійсності. Установка визначає готовність до майбутньої діяльності. Особистість має ієрархічну систему установок, що забезпечують стабільність її поведінки.

Отже, психологічна стійкість є цілісною, інтегральною характеристикою особистості та визначається у адаптаційних реакціях щодо несприятливого впливу зовнішніх і внутрішніх факторів; оптимальній моделі поведінки відповідно до об'єктивних вимог; саморегуляції, саморозвитку та самокорекції. Функціональною ознакою психологічної стійкості є продуктивність (успішність) діяльності.

Відповідно, професійною стійкістю є здатність особистості витримувати специфічні (стресові) психологічні впливи професійної діяльності зі збереженням високої ефективності її виконання.

Професія не вважається стресогенною, якщо відповідає таким параметрам: 1) робота не справляє руйнівний вплив на психічний чи фізичний стан людини; 2) не наносить шкоду соціальному статусу особистості; 3) відповідає потребам та кваліфікації працівника; 4) допускає індивідуальний чи колективний вплив на умови праці та професійної системи; 5) сприяє розвитку особистості, стимулює приховані можливості у розвитку компетентності, оскільки соціальна особистість розвивається у контексті професійної діяльності [5].

Результати психологічного дослідження напруженості умов діяльності пенітенціарних працівників дозволило встановити такі групи дії стрес-чинників [4]:

I. Робота зі спецконтингентом: конфлікти, негатив з боку засуджених; суїцид, спроба суїциду засудженими; погрози фізичної розправи з боку засуджених (після звільнення) пенітенціарному працівнику та членам його родини; погрози фізичної розправи з боку засуджених адміністрації установи.

II. Чинники функціонального забезпечення роботи: висока завантаженість, недолік часу на виконання завдань, відсутність вільного часу; низька матеріальна стимуляція праці; недостатнє фінансове / технічне забезпечення праці; ненормований робочий день (інколи); графік / режим роботи; відсутність соціальної захищеності, нове пенсійне законо-

давство (збільшення терміну служби, зняття пільг).

III. *Чинники організаційного забезпечення роботи:* психологічний тиск з боку керівництва; отримання зауважень, доган від керівництва; непорозуміння з колегами, невміння працювати разом; обмеження в одязі, взутті, dress-code.

IV. *Специфічні умови праці:* перевірка установи ДПтС України, прокурорська перевірка та ін. відомчими органами; надзвичайні ситуації, виклик на тривогу та ін.

V. *Чинники критичної оцінки власної роботи:* виявлення помилок та недоліків у власній роботі; втома від роботи та небажання служити.

Отриманий у дослідженні перелік стрес-чинників, які можна поділити на стресори людського фактору (а. зовнішні – психологічного контакту з іншими людьми та б. внутрішні – суб'єктивного сприйняття факторів як загрозливих для особистості) та об'єктивні (об'єктивних обставин ситуації), переконливо доводить стресогенність діяльності працівників пенітенціарних закладів та вимагає розроблення концепції підвищення їх професійної стійкості.

Професійно-психологічна стійкість включає в себе дві підструктури:

1) нервово-психічну витривалість, що визначається нейродинамічними властивостями нервової системи людини, можливість корекції яких є незначною, й тому вимагає чітко встановлених стандартів профвідбору (відповідно до особливостей діяльності);

2) психологічна стійкість – визначається ступенем сформованості структури особистості, що задає відповідний рівень самодетермінації

поведінки. Компонентами психологічної стійкості є ціннісно-смысловий, рефлексивний, когнітивний, мотиваційно-поведінковий, емоційний.

Відповідно, структура професійно-психологічної стійкості працівників пенітенціарних закладів представлена системою взаємопов'язаних компонентів:

ціннісно-смысловий: система орієнтацій на високі ціннісно-смыслові та морально-духовні цінності життя, оптимального спілкування з іншими людьми, піклування про оточуючих;

рефлексивний: усвідомлення самоцінності себе та інших, подолання невпевненості та залежностей, оволодіння уміннями та навичками самоаналізу, самооцінку та самоуправління;

когнітивний: система знань та уявлень про професійну діяльність пенітенціарного працівника, різновиди професійних екстремальних ситуацій, теорію стресу, визначає пізнавальну активність із саморегуляції професійної діяльності;

мотиваційно-поведінковий: відповідні знанням мотиви та настанови, сформованість мотиваційних настанов на досягнення успіху;

емоційний: система переживань та почуттів, ціннісного ставлення до себе та свого життя на рівні самоповаги та прийняття себе, емоційних реакцій на оточуючих.

Психологічна підготовка є системою психолого-педагогічних заходів, спрямованих на формування психологічних якостей, що забезпечують надійне виконання професійних завдань фахівцями у різних умовах.

Завданнями спеціальної психологічної підготовки пенітенціаристів є:

– підвищення психологічної стійкості працівників до дії стрес-факторів, типових для виправних закладів;

– розвиток у працівників необхідних психологічних якостей та формування спеціальних навичок та вмій, що сприяють ефективним професійним діям у звичайних, складних та екстремальних умовах службової діяльності;

– ефективне виконання працівниками функціональних обов'язків, пов'язаних із забезпеченням режиму, надзору, працевикористання, вирішенням завдань виправлення та ресоціалізації засуджених, їх правослужбової поведінки після звільнення.

До змісту психологічної підготовки працівників пенітенціарних закладів можна віднести:

формування психологічної готовності до взаємодії із засудженими;

розвиток психологічної орієнтованості у різних аспектах професійної діяльності;

формування та розвиток професійно важливих пізнавальних якостей особистості (спостережливість, рефлексивність, проникливість та ін.);

розвиток позитивних емоційно-вольових якостей пенітенціаристів, навчання прийомам саморегуляції та самоуправління;

формування психологічних умінь володіння собою у складних, напружених ситуаціях професійної діяльності, взаємодії із засудженими;

удосконалення та навичок та вмій встановлення психологічного контакту із різними категоріями громадян;

формування навичок рольової поведінки у різних ситуаціях професійної діяльності;

удосконалення навичок використання психолого-педагогічних прийомів впливу у складних, конфліктних ситуаціях спілкування із засудженими;

формування вольової активності та навичок вольових дій;

підготовка до психічних перевантажень у роботі;

підготовка до діяльності в екстремальних ситуаціях (бунти, голодування засуджених, напади засуджених на пенітенціарних працівників, вербальні образи з боку засуджених та ін.).

Принципами психолого-педагогічної програми формування професійної стійкості працівників пенітенціарних закладів є:

1) наукова обґрунтованість, професіоналізм (конкретні психологічні факти, методики);

2) реалістичність (наближеність учбових ситуацій до конкретних екстремальних ситуацій діяльності, наочність, моделювання);

3) активний характер (активні методи підготовки, орієнтація на вирішення психологічних проблем професійної діяльності, формування навичок саморегуляції психологічного впливу, оптимізація міжособистісної взаємодії у групі);

4) гнучкість та адаптивність (до стресових умов діяльності).

Реалізація розвитку когнітивного компоненту професійно-психологічної підготовки пенітенціарних працівників може бути представлена комплексом учбових дисциплін: «Пенітенціарна психологія», «Пенітенціарна педагогіка», «Вступ до спеціальності», «Основи психологічного консультування», «Соціально-виховна робота із засудженими», «Психологія професійного спілкування» та ін.

Система психологічних тренінгів, спрямованих на підвищення професійної стійкості працівників пенітенціарних закладів за допомогою впливу на інші компоненти може включати в себе:

1. Тренінг саморегуляції, спрямований на формування навичок контролю емоційно-вольових процесів: розвиток важливих вольових якостей та характеристик емоційної сфери особистості, оволодіння пенітенціаристами психорегулятивними методиками, що дозволяють гармонізувати емоційно-афективні процеси (зняти зайву напругу, підтримувати високий рівень працездатності в умовах підвищеної складності).

2. Тренінг розвитку пізнавальних якостей, спрямований на розвиток професійного мислення: підвищення загальної раціональності мислення та усунення ірраціональних установок, розвиток здатності продуктивно аналізувати факти та явища, розвиток професійної спостережливості, накопичення досвіду професійного сприйняття.

3. Тренінг стресостійкості, включає: опанування навичками емоційно-сфокусованого та проблемно-орієнтованого подолання стресу, когнітивними стратегіями опанування стресу [2, 3].

4. Мотиваційний психотренінг, спрямований на формування активної життєвої позиції та професійної спрямованості особистості: корекцію комплексу мотивів, що визначають ефективність діяльності та поведінки у професійно напружених ситуаціях, закріплення в якості мотиваційних детермінант професійно важливих мотивів та ін.

5. Тренінг впевненості у собі – спрямований на закріплення пози-

тивної настанови стосовно себе, підвищення відчуття впевненості у собі, формування стійкої адекватної самооцінки.

Програма професійної підготовки працівників пенітенціарних закладів повинна включати широкий спектр навчальних засобів: лекції, семінари, практикуми, конференції, стажування, тренінги, ділові ігри, перегляд навчальних фільмів та ін.

Методологія психологічного тренінгу включає в себе наступні види групової роботи:

1. Психологічні вправи – групові чи індивідуальні дії, що виконуються за певною інструкцією. Вправи спрямовані на вирішення конкретних завдань, що закладені в програмі тренінгу, сприяють досягненню мети тренінгу. Різновидами психологічних вправ є:

а) вправи на розігрів – проводяться обов'язково на початку заняття та, при необхідності, в процесі заняття. Сприяють створенню позитивної групової атмосфери заняття, налаштовують групову динаміку;

б) етюдні вправи – спрямовані на відтворення яких-небудь професійних ситуацій, фрагментів реального життя. Імітують дій, як правило, не надто тривалі, ті, в яких відсутні рольові вказівки;

в) медитативні вправи – об'єднують в собі цілу групу самих різноманітних технік, що засновані на методах релаксації, самонавіювання, релаксації, роботи з образами.

2. Дискусії-бесіди є провідним методом обговорення проблемних питань у групі. Завданням ведучого тренінгової групи є переведення бесіди у дискусійне русло, оскільки у дискусії відбувається обговорення

декількох точок зору на проблемне питання, швидше прояснюються позиції та погляди учасників обговорення, розвиваються професійне мислення, формуються комунікативні навички.

3. Ігри є моделюванням поведінки людини в різних ситуаціях та реалізацією заданих та спонтанних рольових установок. Ігри різняться за ступенем активності учасників, кількості учасників, сюжету, набору ролей, цілям і завданням та ін.

4. Ритуали як сукупність дій, що повторюються на різних етапах занять, зокрема – в якості процедури привітання та завершення зустрічі. Ритуальні дії сприяють становленню групових традицій, формуванню сприятливого позитивного клімату тренінгової групи.

Як висновок зазначимо, що психологічна підготовка працівників пенітенціарних закладів до роботи в умовах професійного стресу є одним із ключових факторів ефективності виконання ними службових обов'язків, є запорукою їх безпеки, впевненості у власних силах і можливостях. Програма підвищення професійно-психологічної стійкості пенітенціаристів є необхідною складовою їх якісної професійної підготовки.

Перспективи подальших розвідок у цьому напрямі вбачаються у розробленні та реалізації системи психологічних тренінгів підвищення професійно-психологічної стійкості з метою підготовки працівників пенітенціарних закладів до виконання професійних обов'язків у специфічних умовах.

Список використаних джерел

1. Крупник Е. П. Психологическая устойчивость личностных конструктов в период взрослости / Е. П. Крупник, Е. Н. Лебедева // Психологический журнал. – 2000. – Т. 21. – № 6. – С. 12–23.
2. Левенець А. Є. Активні та пасивні форми стресоподолання працівників кримінально-виконавчої служби / А. Є. Левенець // Вісник Національного університету оборони України : зб. наук. пр. – Київ : НУОУ, 2015. – Вип. 1 (44). – С. 127–132.
3. Левенець А. Є. Базові моделі копінг-поведінки та механізми психологічного захисту працівників Державної кримінально-виконавчої служби / А. Є. Левенець // Проблеми сучасної психології : зб. наук. пр. Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України / за ред. С. Д. Максименка, Л. А. Онуфрієвої. – Вип. 24. – Кам'янець-Подільській: Аксіома, 2014. – С. 454–466.
4. Левенець А. Є. Стрес-чинники в діяльності працівника пенітенціарної служби / А. Є. Левенець // Сучасна наука – пенітенціарній практиці : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 24 жовт. 2013 р.) / відп. ред. І. М. Копотун, С. Г. Стеценко. – Київ : Ін-т крим.-викон. служби, 2013. – С. 307–309.
5. Смирнов В. Н. Профессионально-психологическое обеспечение деятельности сотрудников органов внутренних в экстремальных условиях / Смирнов В. Н. – Домодедово : ВИПК МВД России, 2003. – 152 с.
6. Супрун М. О. Роль навчальної практики та стажування курсантів і слухачів у підготовці пенітенціарного персоналу / М. О. Супрун // Проблеми пенітенціарної теорії і практики : Бюлетень Київ. ін.-ту внутр. справ. – 1998. – № 3. – С. 126–134.

7. Супрун М. О. Самовиховання особистості майбутнього фахівця в галузі пенітенціарії (теоретико-практичний аспект) / М. О. Супрун // Науковий вісник Інституту кримінально-виконавчої служби. – 2016. – № 1 (11). – С. 109–121.

8. Ушатиков А. А. и др. Психологическая подготовка сотрудников пенитенциарных учреждений к действиям в экстремальных условиях : учеб.-метод. пособие / подг. А. А. Ушатаковым, О. Г. Ковалевым, В. А. Семеновым. – Рязань : РИПЭ МВД России, 1997. – 98 с.

Levenets Anna,
*candidate of the psychological sciences,
senior teacher of the practical psychology
division of the Institute of Penal service*

PSYCHOLOGICAL WAYS OF IMPROVING THE PSYCHOLOGICAL STABILITY OF THE PENITENTIARY OFFICERS

The article is devoted to the analysis of the content of the concepts of «sustainability», «psychological stability», «professional psychological stability».

It is determined that professional and psychological stability is the ability to withstand a specific individual (stress) psychological impact of professional activities while ensuring the high efficiency of its implementation.

The structure of psychological and professional stability to stress the individual as a system of neuro-psychological endurance and psychological resistance is clarified.

The list of occupational stressors of the employee penitentiaries is established, such as stressors on human factors (external (related to the psychological contact with others) and internal (subjective perception factors as threatening for an individual) and objective (objective circumstances of the situation)).

Selected the structure of the integrated components of the professional psychological stability of the penitentiary officers: value-semantic (system orientation to high value-semantic and moral and spiritual values of life), reflective (acquiring abilities and skills of introspection), motivational and behavioral (motivational formation of guidelines for success), emotional (value attitude to himself and his life at the level of self-esteem and self-acceptance, adequate emotional reactions to others).

According to the identified components of sustainability of the penitentiary officers professional stressors a psycho-educational program to improve psychological and professional stability of the officers of the penitentiary system, including a system of teaching were elaborated («Penitentsarna psychology», etc.) As well as complex psychological training: the emotional sphere of personality (mastering psycho-regulative methods) the development of cognitive skills (development of professional thinking, observation); stress-resistance (self-regulation development); motivational psychotraining (formation of active life position and professional orientation of the individual); self-confidence. The principles and methodology of psychological trainings are elaborated.

Key words: *psychological stability; professional psychological stability; penitentiary officers; professional and psychological training; psychological training.*

Лящук Ольга Сергіївна,

*молодший науковий співробітник
лабораторії виховної роботи в закладах
інтернатного типу Інституту проблем
виховання НАПН України;*

Супрун Микола Олексійович,

*доктор педагогічних наук,
професор, професор кафедри
психокорекційної педагогіки
Національного педагогічного університету
імені М. П. Драгоманова*

СУТНІСТЬ І ЗМІСТ ШКІДЛИВИХ ЗВИЧОК: ФАКТОРИ ТА УМОВИ ЇХ ФОРМУВАННЯ У МОЛОДШИХ ПІДЛІТКІВ

Метою статті є: визначення сутності і змісту поняття «шкідливі звички» та з'ясування їх видів; визначення факторів та умов формування шкідливих звичок в учнів 5–6 класів шкіл-інтернатів. Аналізуються джерела із проблеми дослідження в різних галузях знань. Наголошується на актуальності проблеми дослідження в різні історичні періоди розвитку людства. Розкривається трактування дефініції «шкідливі звички» у міжпредметному науковому ракурсі.

Ключові слова: *діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування; інтернатні заклади; шкідливі звички.*

Целью статьи является: определение сущности и содержания понятия «вредные привычки» и выяснения их видов; определение факторов и условий формирования вредных привычек у учащихся 5–6 классов школ-интернатов. Анализируются источники по проблеме исследования в различных областях знаний. Отмечается актуальность проблемы исследования в разные исторические периоды развития человечества. Раскрывается трактовка дефиниции «вредные привычки» в межпредметном научном ракурсе.

Ключевые слова: *дети-сироты и дети, лишённые родительской опеки; интернаты; вредные привычки.*

Теоретико-соціальна актуальність нашого дослідження, полягає насамперед у тому, що завдання демократизації та гуманізації освіти в нашій країні, поставлені Національною доктриною розвитку освіти в Україні у XXI столітті, спрямовані

загалом на формування всебічно розвиненої та здорової особистості. Їх розв'язання ускладнюється загостренням суперечностей, які супроводжуються поширенням шкідливих звичок серед молоді, особливо серед молодших підлітків – учнів шкіл-